

Hrvatske djelovali posve samostalno – o čemu svjedoči autentičnost njihovih pečata, dok su oni u Dalmaciji sve do 14. st. ovisili o notarijatu.

O osnovama srednjovjekovne kronologije autor govori u trećoj cjelini knjige u kojoj daje niz kronoloških elemenata (ere i stilovi, indikcije, epakte, konkurente), opisuje razvoj kalendara (julijanskog i gregorijanskog) uz mjesečni prikaz te primjere datiranja dokumenata. Nadalje, uz pomoć mr. sc. Ante Nazora i dr. sc. Zorana Ladića daje kronološki slijed vladanja rimskih biskupa (papa), uz natuknice o glavnim osobinama svakoga, bizantskih careva i careva Zapadnog i Svetog Rimskog Carstva te popis hrvatskih vladara i državnika (knezova, kraljeva i predsjednika). Naposljetku je abecednim redom iznio popis kršćanskih liturgijskih slavlja.

U posljednjoj, četvrtoj cjelini Šanjek ponovno uz pomoć Gulina govori o pojavi sfragistike (siglografije) ili pečatoslovlja, odnosno o počecima i uporabi pečata, o vrstama i tipovima te njihovoj podjeli prema građi i obliku, kao i o njihovoj pravnoj valjanosti. Gulin iznosi povijesni razvoj sfragistike kao pomoćne povijesne znanosti koja se, tvrdi, u europskim zemljama razvila tek u 17. i 18. st. premda joj korijeni sežu već u 14. st. Hrvatska sfragistika, ističe Gulin, razvila se paralelno s europskom, možda nešto kasnije (16. i 17. st.) te je treba tražiti u djelima Ivana Lučića Luciusa i Pavla Rittera Vitezovića.

Na kraju, Šanjek daje rječnik tehničkih izraza svojstvenih pomoćnim povijesnim znanostima. Popis literature Šanjek nije iznio na kraju ili na početku knjige, kako je uobičajeno, već na kraju svake cjeline na koju se i odnosi. Valja također napomenuti da je Šanjek knjigu bogato opremio primjerima iz srednjovjekovne hrvatske paleografije i diplomatike.

Knjiga Franje Šanjeka *Latinska paleografija i diplomatika* pruža pregledan razvoj, kako europske, tako i hrvatske paleografije i diplomatike. Ona će, sasvim je sigurno, postati osnovnim udžbenikom studentima povijesti u njihovu početnom koraku prema iščitavanju povijesnih dokumenata, ali i kao znanstvena literatura prilikom proučavanja raznih srednjovjekovnih spisa.

Božena GLAVAN

PROVINCIALE VETUS

Ante ŠKEGRO, *Stari pokrajinski katalog ili Katalog provincija opće Crkve – Provinciale vetus sive Ecclesiae universae provinciarum notitia*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2005., 150 str.

Napokon, hrvatska je historiografija preko pera dr. sc. Ante Škegre dobila izrazito kompleksno vrelo kod Hrvata, poznatije pod kratkim naslovom *Provinciale vetus*. Djelo obiluje podatcima o kasnoantičkim i ranosrednjovjekovnim zbivanjima u crkvenom i političkom životu tadašnje kulturne Europe, koji su podatci do naših dana sačuvani kao izvor za povijest toga doba. Škegrina analiza i kritički pristup tome djelu upućuje na zaključak da je ono sastavljeno od raznih izvora iz različitih vremenskih razdoblja te da ga je na izmaku ranog srednjeg vijeka redigirala ruka jednog autora koji, po svojoj prilici, nije bio osobit poznavatelj niti crkvene niti političke povijesti kasnoantičkog i srednjovjekovnog doba. Mi bismo se ovdje usudili pretpostaviti da je to djelo preživjelo više redakcija od strane pojedinačnih autora u vremenskom razmaku od dvjestotinjak godina. Na to upozorava kritički aparat posljednjeg priređivača, Škegrina prethodnika, Jacquesa Paula Migneau koji ga je sredinom XIX. stoljeća objavio u Parizu (1851.) unutar zbirnog djela srednjovjekovnih izvora *Patrologia Latina*, str. 457–476, svrstavši ga, bezrazložno, među vrela i kodekse franačkog vladara Karla Velikog (768.–814.). Izvori su toga djela uporabljivi uz mukotrpan kritički pristup i komparaciju s drugim, njemu suvremenim vrelima. Stoga je to djelo kao izvor u historiografiji,

europskoj i hrvatskoj, dosta puta zaobilazeno, a s druge strane pojedinci su ga bez kritičkog pristupa citirali kao egzakti izvor za potvrđivanje svojih teorija. U prikazivanju njegova naslovljenog izdanja i komentara kroz pero A. Škegre, mi ćemo se ograničiti samo na hrvatsko srednjovjekovlje.

Provinciale vetus je zbornik izvora kratkog sadržaja u kojem se nadalje ističe jedan od najstarijih popisa katoličkih biskupija kršćanskih zemalja srednjeg vijeka. Kako je rečeno, nije jasno zašto je uvršten među kodekse iz vremena franačkog kralja Karla Velikog, jer se u njemu nalaze podatci nastali i nekoliko stoljeća kasnije. To se djelo sastoji od uvoda i sedam poglavlja. Uvod donosi najstariju povijest Italije i obiluje mitološkim i teško provjerljivim podatcima. Prvo poglavlje donosi popis jedanaest crkvenih administrativnih jedinica, koje se sastoje od stotinu i trinaest provincija. Drugo poglavlje donosi popis naselja i središta pojedinih etničkih zajednica, koja su nakon propasti Rimskog Carstva postala biskupska sjedišta, a pojedina i metropolije. Treće je poglavlje najkraće, ali za hrvatski etnički prostor najvažnije. U njemu su predstavljena ugarska i dalmatinsko-hrvatska metropolitanska i biskupska sjedišta. Osim Zagreba, koji je svrstan u sufraganije ugarskoga kaločkog nadbiskupa i istarskih biskupija, što je očito utjecaj ugarske Crkve i politike, sva su dalmatinsko-hrvatska biskupska sjedišta u tom poglavlju uvrštena u sufraganije salonitanskog metropolita. Zagreb je svrstan u *Civitates Ungariae numero XII.*, iako je on sjedište biskupije hrvatskog naroda, koju je god. 1094. osnovao ugarski kralj Ladislav I. (1074.–1095.), a papa naknadno potvrdio. Stoga redaktor poimence navodi samo devetnaest hrvatskih gradova, iako ih je naslovio *Civitates Dalmatiae et Croatiae num. XX.* U protivnom, ispada da su Solin i Split dva sjedišta iste nadbiskupije, kako to i donose pojedini hrvatski crkveni povjesničari, npr. Krunoslav Draganović. On također nema spoznaje ni o gradu *Bosna*, koji donose i puno kasniji izvori u preko pedeset različitih dokumenata. Navedeni su, dakle, gradovi unutar Hrvatskoga Kraljevstva, njih devetnaest poznatih i jedan također poznat, Zagreb, ali svrstan pod crkvenu jurisdikciju prvog dijela dvojnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Potrebno je naglasiti da se u trećem poglavlju predmetnog vrela Split i ne spominje. On se spominje u šestom poglavlju, ali u drukčijem kontekstu. Dakle, uz hrvatski grad Zagreb, koji je naveden u kontekstu ugarske Crkve, ostalih devetnaest gradova *Provinciale vetus* navodi sljedećim redoslijedom: 1. Solin (*Metropolis civitas Salona*), 2. Zadar (*civitas Jadera*), 3. Skradin (*civitas Scandona*), 4. Trogir (*civitas Tragurium*), 5. Biograd na moru (*civitas Belgradum*), 6. Rab (*civitas Arbum*), 7. Osor (*civitas Absara*), 8. Krk (*civitas Vecla*), 9. Sisak (*civitas Sissia*), 10. Dubrovnik (*civitas Ragusium*), 11. Kotor (*civitas Catara*), 12. Ston (*civitas Stagnum*) 13. Makarska (*civitas Mucrona*), 14. Bosna, kasnije Visoko (*civitas Bosna*), 15. Ulcinj (*civitas Dulcinium*), 16. Svač (*civitas Suacium*), 17. Bar (*civitas Antibarum*), 18. Omiš (*civitas Delmenia*) i 19. Nin (*civitas Nona*). Ponavljamo da se u trećem poglavlju toga djela ne navodi grad Split iako je u doba redigiranja toga izvora Split bio grad, a Solin već odavno to prestao biti. Redaktor pri tome dovodi čitatelja u dvojbu: mislio je na grad Split, a naziv nadbiskupije zadržao po njenu prvotnom sjedištu – Saloni. Četvrto se poglavlje odnosi na biskupije i metropolije španjolskog područja; peto na biskupije i metropolije poljskog, njemačkog, engleskog, škotskog, skandinavskog i irskog područja; šesto na popis istarskih, ponovno dalmatinskih i hrvatskih (*sklavonskih*) i talijanskih biskupija te biskupija Sardinije i Sicilije, a sedmo ili posljednje poglavlje donosi sufraganije trojice patrijarha – antiohijskog, jeruzalemskog i carigradskog. Podnaslov šestog poglavlja je *In Sclavonia*, a unutar njega su pod Dubrovačkom metropolijom navedene sljedeće sufraganije: 1. Stonska, 2. Bosanska, 3. Trebinjska, 4. Kotorska, 5. Risanska, 6. Budvanska, 7. Barska, 8. Ulcinjska, 9. Svačka, 10. Drivatska, 11. Pulateška, 12. Skadarska i 13. Arbanaška biskupija. Primjećujemo da se teritorij tih biskupija niže i naslanja jedan na drugi, počevši od Dubrovnika pa naniže, te da su sve, skupa s Dubrovačkom nadbiskupijom, smještene na teritoriju Kraljevstva Crvene Hrvatske i da je taj dio *Provinciale vetusa* redigiran krajem XII. ili možda na samom početku XIII. stoljeća. Budući da je to ujedno doba življenja i djelovanja barskog nadbiskupa Grgura, podrijetlom Zadrana, istodobno nas

asocira misao da je i njegova *Kronika Hrvatskog Kraljevstva* pisana sličnim stilom i nejasnoćama te da je i on mogao imati nekakva udjela u redakciji bar toga poglavlja.

Sva su poglavlja nedorečena zbog čega nastaju nejasnoće među povjesničarima. Primjerice, šesto počinje Dalmacijom s onu stranu mora (*In Dalmatia supra mare*) iako se u njemu nabrajaju sufraganije Akvilejske metropolije koje s Dalmacijom nisu u svezi jer među njima nema ni jednog dalmatinskoga biskupskog sjedišta. U sufraganije gradeškog patrijarha uvrštena je i Zadarska metropolija s petoricom sufragana te Splitska s dvojicom. Od sufraganija Zadarske nadbiskupije navedene su Senjska, Osorska, Krčka, Rapska i Ninska, od kojih posljednje dvije nisu tada bile u sastavu Zadarske metropolije. To je očit utjecaj mletačke Crkve i politike. Zadarsku je nadbiskupiju papa Hadrijan IV. (1154.–1159.) podložio 1155. godine primasu patrijaršije u Gradežu, pa taj dio *Provinciale vetusa* ne bi mogao biti stariji od toga vremena. Za Splitsku se metropoliju navode samo Trogirski i Kninski biskupiji. Navođenje potonje biskupije pokazuje da ni taj dio *Provinciale vetusa* ne može biti starije od sredine XI. st., odnosno da nije mogao nastati prije nego što je oko 1050. godine utemeljena Kninska biskupija. Štoviše, Knin je dobio stolnog biskupa tek na Splitskom pokrajinskom koncilu 1185. godine. *In Sclavonia* je uvršteno trinaest sufraganija Dubrovačke nadbiskupije. Među njima su i gornjodalmatinski (zetski) te epirski ili albanski biskupi, koji su zakratko bili ili uopće nisu bili pod Dubrovačkom metropolijom. I to su podatci koji se uglavnom odnose na XI. stoljeće. Zalaganjem dukljanskog kralja Bodina (1081.–1102.) protupapa Klement III. Wibert (1080.–1100.) podložio je god. 1089. biskupe Kotora, Ulcinja, Svača, Skadra, Drivasta, Pulatija, Raške, Bosne i Travunije Barskoj metropoliji. Uvrštavanje bosanskog biskupa među dubrovačke sufragane upućuje na doba XII. st., odnosno na 1187. godinu kada ga je papa Urban III. (1185.–1187.) podložio dubrovačkom metropolitu umjesto Srbije (*Regnum Servilie, quod est Bosna*). Do tada je Bosanska biskupija bila sufraganija Salonitanske (Splitske) metropolije, a jedno kraće vrijeme i Barske. U svakom slučaju, *civitas Bosna* iz trećeg i *episcopus Bossenensis* iz šestog poglavlja odnosi se na isto biskupsko sjedište. Stoga se u ovom prikazivanju čudimo Škegri što razdvaja značenje tih dvaju pojmova iz trećeg i šestog poglavlja *Provinciale vetusa* i što ne priznaje na izvorima utemeljene rezultate medievista Marka Vege, Pave Anđelića i Desanke Kovačević-Kojić o postojanju toponima, grada *Bosna*. Draganovićeva neargumentirana konstatacija da izraz *Bosna* u predmetnom izvoru ne znači grad nego biskupiju, jest *flatus vocis*, koji sam sebe pobija jer se u istom trećem poglavlju *Provinciale vetusa* jasno kaže *civitas Bosna*. To pak autor nije mogao izmisliti, a Škegrina «pouzdana konstatacija» da među spomenutim naseljima Dalmacije i Hrvatske ima i onih koja nisu imala gradski status, primjerice *Albanum, Polatum, Suacium, Delmenia, Mucrona, Bosna* i druga, ne može stajati. To više što je pojam *Dalmacija* širok pojam, a i sam je Škegro dokazivao da se npr. *Delminia* iz predmetnog djela odnosi na sjedište biskupije u utvrđenom Omišu, a ne na Duvno. Opetovano rečeno, *grad Bosna* je identično biskupsko sjedište koje je u različitim razdobljima bilo u sastavu Solinske, odnosno Splitske (1060., 1182.), Dubrovačke (1022., 1102., 1124., 1153.) i Barske (1089.–1100., 1199.) nadbiskupije. Među nejasnoće *Provinciale vetusa* spada i *civitas Delminia* kao biskupsko sjedište ako se pod tim podrazumijeva Duvanjska biskupija, jer najnovija istraživanja pokazuju da je Duvanjska biskupija utemeljena tek na prijelazu XIII. u XIV. stoljeće. A. Škegro pod tim pojmom *Provinciale vetusa* pretpostavlja da se radi o utvrđenom Omišu, u koji se sklanjao makarski biskup, ali se time rađa nova nejasnoća jer se u trećem poglavlju toga djela kao sufragana Salone navodi i *civitas Mucrona*, što bi se, doduše i po svoj prilici, moglo odnositi na antički *Muccur*, Makar povrh Makarske, a ne na Makarsku biskupiju koja je obnovljena nakon nastanka *Provinciale vetusa*. Sličan je slučaj i sa Sisačkom biskupijom kao sufraganijom Salonitanske metropolije iz trećeg poglavlja predmetnog izvora. Poznato je da Sisačka biskupija nikad nije bila obnovljena nakon što je tijekom četrdesetih godina VII. stoljeća bila uništena. Također je poznato da je na njenu teritoriju oko god. 1094. osnovana Zagrebačka biskupija u sastavu Ostrogoške nadbiskupije. *Provinciale vetus* sadrži i druge nejasnoće. Primjerice, u

četvrtom su poglavlju među salonitanskim sufraganijama istodobno uvršteni skradinski i biogradski biskup, što je nemoguće. Znano je, naime, da se skradinski biskup preselio u kraljevski grad Biograd na moru između 1000. i 1060. godine. Vratio se u Skradin nakon što je god. 1125. mletački dužd Dominik Michieli do temelja razorio Biograd prigodom povratka s križarske vojne. Prema tome, Skradin nije ni mogao imati biskupa dok je on boravio u Biogradu. I tako redom.

Nakon argumentiranog i kritičkog povijesnog razmatranja o izvoru *Provinciale vetus*, Škegro u svom djelu donosi *vrela i literaturu* za razumijevanje takve vrsti izvora, pri čemu je u pitanju literature jako pažljiv. Potom prelazi na ono najvažnije, objelodanjuje sam izvor i njegov kritički aparat s usporednim hrvatskim prijevodom i čini ga dostupnim znanstvenoj i široj javnosti. Na kraju je donesen kratki sažetak na engleskom jeziku i razna kazala.

Knjiga Ante Škegre je hvalevrijedan uradak, koji je hrvatska historiografija trebala davno prije imati. No, nikad nije kasno! Knjiga ne će biti popularna široj javnosti, ali je dušu dala znanstvenicima povijesne struke s klasičnom i teološkom naobrazbom. Usporedno donošenje izvornog latinskog teksta toga izvora i prijevoda na hrvatski jezik, izvrstan je pogodak. To će dobro doći ponajprije onima koji šepaju u latinskom jeziku, zatim onima koji nisu čitali djela na latinskom, ali i dobrim poznavateljima latinskog jezika kojima manjka povijesno znanje. Takva metoda objavljivanja izvora dobro će doći i početnicama i svim poštovateljima hrvatske i europske prošlosti. Sam je izvornik prikazana djela jasan pokazatelj da je tadašnje Hrvatsko Kraljevstvo sastavni dio europskog uljudbenog življenja.

Milko BRKOVIĆ

POVIJESNI PRILOZI (sv. 24–26)

Sv. 24, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003., 316 str.

*Povijesni priloz*i, časopis Hrvatskog instituta za povijest, nastavljajući svoju dosadašnju praksu, donose teme iz razdoblja od srednjeg vijeka do uključivo 19. stoljeća.

Svezak 24 *Povijesnih priloga* sastoji se od četiriju cjelina: prva je posvećena obilježavanju tristote obljetnice rođenja Bara Boškovića (str. 7–79), drugu čine razni članci (str. 83–257), treću izvještaj s međunarodnog znanstvenog skupa «1. istarski povijesni biennale – 'Statuimus et ordinamus, quod...: Sustavi moći i mali ljudi na jadranskom prostoru», održanog u Poreču od 22. do 24. 5. 2003. autorice Irene Benyovsky (str. 261–262), a u posljednjoj su prikazi i ocjene (str. 265–306).

Prvi dio započinje životopisom Bara Boškovića *Baro Bošković (Dubrovnik, 27. travnja 1699. – Recanati, 5. svibnja 1770.)* (str. 11–13) koji je napisao Pavao Knezović.

Nastavlja se dvama radovima Gorane Stepanić, *Ode Bara Boškovića* (str. 15–23) i *Ostale pjesme Bara Boškovića* (str. 25–29). U prvom članku autorica analizira sadržaj četiriju Boškovićevih oda i uspoređuje ih s Horacijevom lirikom s leksičkog, metričkog i stilskog stajališta. U drugom radu autorica detaljno analizira pet Boškovićevih pjesama na razini metrike, leksika i motiva.

Tamara Tvrković u radu *Epigrami Bara Boškovića* (str. 31–36) analizira 28 Barovih epigrama prema temama i motivima, zatim proučava utjecaj antičkih i klasičnih autora na njih te stilske figure koje se javljaju u stihovima.

Ivan Koprek u radu *Propovijedi de bona morte Vlaha Bolića* (str. 37–43) analizira propovijed «Besjede blagosmrtnje» Boškovićeva suvremenika i subrata Vlaha Bolića, obrativši posebnu pažnju na eshatološke elemente u njoj.